

GLÄDJEN I ATT LÄSA

BÖCKER

INNEHÅLL

Det gäller att vinna kampen om fantasin	4–5
Böcker är bättre än annan underhållning	6–7
Böcker är starka personliga möten	8–9
Tio minuter om dagen kan göra (nästan) underverk	10–11
Det går inte att gå förbi språket och böckerna	12–13
Alla blivande lärare har glädje av att jobba med skönlitteratur	14–15
Ögonblicksbilder från läs- och skrivprocessen i undervisningen	16–19
Vanan att besöka bibliotek bör vara en naturlig del av livet	20–21
DEAR – Drop Everything And Read	22

Skolverket

Framtagen i samband med Världsbokdagen 1999.

Fler broschyrer beställs hos: **Liber Distribution**, Publikationstjänst, 162 89 Stockholm, e-post: skolverket.lidi@liber.se, Tel 08-690 95 76, fax 08-690 95 50.

Best.nr: **99:450**. Pris: 10 kr, exklusive moms, porto och exp.avg.

Text: Judit Lukács. Foto: sidorna 6,7,20 och 21 Karl Melander, sidan 9: Ulla Montan, övriga sidor Lars Peter Roos. Idé och produktion: fablernas m fl.

ISBN 91-89313-28-3

GLÄDJEN I ATT LÄSA BÖCKER. VAD SÄGER LÄROPLANER OCH KURSPLANER?

Förskolan

Förskolan ska både utveckla barns förmågor och eget kulturskapande samt överföra ett kulturarv - värden, traditioner, historia, språk och kunskaper - från en generation till en annan. Språk och lärande hänger oupplöst samman liksom språk och identitetsutveckling. Därför ska förskolan lägga stor vikt vid att stimulera varje barns språkutveckling, uppmuntra och ta till vara barnets nyfikenhet och intresse för den skriftspråkliga världen. Barn med annat modersmål än svenska ska i förskolan få möjlighet att både utveckla det svenska språket och sitt modersmål.

Grundskolan

Grundskolan ska bygga vidare på förskolans uppdrag att överföra och utveckla ett kulturarv. Skolan ska sträva efter att varje elev både utvecklar ett rikt och nyanserat språk och förstår betydelsen av att utveckla sitt språk.

Målen i litteraturämnet är att eleven både kan läsa och

förstå texter av olika slag och anpassa lässättet till textens karaktär. Ett annat mål är att eleverna utvecklar sin fantasi och lust att lära genom att läsa litteratur och skapa med hjälp av språket så att de gärna läser på egen hand för att stilla sin nyfikenhet och uppnå personlig tillfredsställelse.

När eleverna lämnar grundskolan ska de ha en förtrogenhet med centrala delar av vårt kulturarv samt kunna utveckla och använda kunskaper och erfarenheter i så många olika uttrycksformer som möjligt: till exempel språk, bild, musik, drama och dans.

Gymnasieskolan

För gymnasieskolan är målet att varje elev får god insikt i centrala delar av det svenska, nordiska (inklusive det samiska) och västerländska kulturarvet. Efter gymnasieutbildningen ska varje elev kunna söka sig till saklitteratur, skönlitteratur och övrigt kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje. ■

DET GÄLLER ATT VINNA KAMPEN OM FANTASIN

För att göra ett möte mellan barn och böcker möjligt krävs tre saker: läskunnighet, lästillfällen och böcker att läsa i.

– Men i dag är detta inte tillräckligt, säger Sonja Svensson, chef för Svenska Barnboksinstitutet. Det gäller också att vinna kampen om fantasin. Fantasin får kreativ näring i böckerna, men passiviseras och förtvinar framför dataspel, såpoppor och underhållningsprogram.

– Under hela 1900-talet har barnboken haft en stark ställning, ända fram till dess sista decennium. De senaste årens undersökningar visar att läsningen har minskat bland barn och ungdomar i alla åldrar.

Barn och ungdomar väljer i allt större utsträckning att titta på tv eller sitta framför datorn i stället för att till exempel läsa böcker. Till en viss del har Sonja Svensson förståelse för detta.

– Visserligen anser jag att det inte finns större gökungan i skolans bo än datorerna, för datorer kostar massor och kan inte ersätta den läsupplevelse som böcker ger. Men datorer är utmärkta redskap för att söka information och träna sig i till exempel främmande språk.

– Och den verklighet som skildras i vardagssåporna i tv

ger tittaren en möjlighet att kika in i vuxenvärlden. Dessa berättelser speglar, precis som folksagorna, samhället, något som ungdomarna är nyfikna på att lära känna.

– Ansvaret för mötet med böcker ligger för de små barnen hos framför allt föräldrarna. Ett ansvar som Sonja Svensson anser att föräldrarna i hög grad också tar. De flesta småbarnsföräldrar, även de som inte läser mycket böcker själva, läser för sina små barn. Men för de äldre barnen, d v s de som går i skolan, ligger ansvaret hos skolledningen.

– Skolan ska inte bara utbilda elever som kan skriva, läsa, räkna och nå målen i läroplanen, säger Sonja Svensson. Eleverna måste också utbildas i en längtan efter att läsa böcker, en längtan som måste väckas av vuxna som finns runt eleverna och som inspirerar dem att söka sig till böckernas värld.

– Tips om barn- och ungdomslitteratur måste förmedlas av någon som själv älskar böcker, gärna lärare eller bibliotekarie. Då blir budskapet om boken starkast, menar Sonja Svensson. Barnen köper ju varken böckerna själva eller vet hur utbudet ser ut. De kan inte heller alltid bedöma kvalitet vad som är bra och dåligt.

”Det finns inget större kunskapslyft än en bred läskunnighet”

Sonja Svenssons tro på bokens kraft är stor.

Läskunnigheten i Sverige har länge legat bland de högsta i världen. Det var i samband med reformationen som kyrkan ställde krav på att menigheten i alla fall skulle kunna viktigare texter ur psalmboken, katekesen och ibland också bibeln. Texterna där användes i hemundervisningen. Ofta fanns det en ABC-bok i katekesen och psalmboken som skulle underlätta hemundervisningen. Kontrollen av läskunnigheten utövades genom husförhören. Och den som inte kunde läsa fick varken gå till nattvarden eller gifta sig.

Denna läskultur, som bredde ut sig över landet från 1600-talets slut, hade dock svagheter: det handlade om att läsa innantill och kunna utantill och den ledde inte till skrivkunnighet. Men trots denna svaghet bidrog den till att Sverige, som då var en av Europas fattigaste länder, hade en mycket väl spridd om än elementär läskunnighet långt före industrialiseringen och införandet av folkskolan.

Med 1800-talet och folkskolan 1842 kom en delvis ny läsundervisning som frigjordes från kyrkan. Man lämnade inte bara kyrkan som organisation för undervisning, man övergick också till att lära ut basfärdigheter i stället för katekes, pedagogik i stället för teologi, tyst läsning i stället för högläsning och läsning av okänd text i stället för känd text.

Reformationen gjorde svenska folket läskunnigt, men folkskolan lärde det skriva och räkna, som professorn i folkundervisningens historia, Egil Johansson i Umeå uttryckt det.

Den första icke-kyrkliga bok som nådde praktiskt taget alla svenskar var Läsebok för folkskolan som gavs ut 1868

och kom i tio upplagor fram till 1910. Förutom dikter och små berättelser innehöll boken en mängd små faktaartiklar om naturlära, geografi och historia. Så småningom fick denna så spridda bok mycket kritik, bland annat av Ellen Key, som ansåg att boken totalt misslyckats med sin viktigaste uppgift: att väcka läslusten. Hon ville i stället att barn skulle läsa sådant som roar dem, därmed skulle de också få lust till läsandet.

Vid sidan av folkskolan spred folkrörelserna, framför allt väckelserörelsen och arbetarrörelsen, skrifter att läsa i stora upplagor. I många fall skapade man också egna bibliotek som komplement till sockenbiblioteken. Dessa bibliotek gick så småningom upp i de kommunala biblioteken, men ännu så sent som 1939 hade ABF drygt 1 500 och nykterhetsrörelsen mer än 2 200 bibliotek.

I dag ägnar barn en stor del av sin tid till massmediekonsumtion av olika slag, men allt mindre del av den tiden går åt till att läsa böcker. Barnbarometern 95/96 visar att barn i åldern 3–8 år ägnar 17 minuter per dag åt läsning (av totalt 174 minuter). De något äldre barnen 9–14 år läste böcker i 27 minuter (av 235 minuter), medan ungdomar i åldern 15–24 år läste mest, 40 minuter varje dag (av totalt 375 minuter).

Sedan den undersökningen har läsningen minskat avsevärt i alla åldersgrupper. Det beror dels på kommunernas sämre ekonomi och därav minskade inköp till skolor och bibliotek, dels på datorernas intåg i skolor och i hemmen. ■

BÖCKER ÄR BÄTTRE ÄN ANNAN UNDERHÅLLNING

Gustaf Linnell, Eva-Maria Eriksson och David Broberg är klasskamrater och går i 6:an i Johannes skola, Stockholm. Så här tycker de om böcker och läsning.

– Jag läser lite varje kväll innan jag går och lägger mig, säger David. Det blir kanske 3–4 sidor. Just nu håller jag på med en seriebok om Södergårdens ishockeyklubb, Raka puckar heter den. Det händer också att jag sträckläser en bok, särskilt när jag har tråkigt. En gång läste jag en hel bok under en bilresa.

Gustaf och Eva-Maria läser också på kvällarna innan de släcker lampan. Gustaf läser just nu Riddaren kring Dannys bord, den är ganska svår, så han hinner inte med mer än tre sidor. Eva-Maria läser längst, gärna ett par kapitel varje kväll, just nu läser hon om hela Narnia-serien av C. S. Lewis.

Böcker är bättre än annan underhållning, det är alla tre eniga om. Även om de hinner med att titta ganska mycket både på tv eller video och gå på bio. Filmatiserade böcker har ingen av dem särskilt mycket till övers för.

– Boken är alltid mycket bättre än filmen, säger Eva-Maria. Till boken skapar jag mina egna bilder inne i

huvudet och har mycket mer att välja på än man kan få med på filmduken. Den inre filmen kan man dessutom rulla både fram- och baklänges om så skulle behövas.

Gustaf gillar att det finns så mycket fakta i böcker. Man kan få reda på en massa saker, få en miljö så noga beskrivet att det känns som om man befann sig på den platsen. Så noga är ingen film, vare sig på tv eller bio.

Ingen av dem tycker att de läser särskilt mycket just nu. Det är annat som också lockar. Gustaf spelar både ishockey och fotboll på fritiden, David har tennis två gånger i veckan och Eva-Maria dansar och är med i scouterna.

I klassen har alla var sin bänkbok som de läser i en gång i veckan, 20 minuter.

– Det är för kort och för sällan, säger David. Man hinner lätt glömma vad man läste veckan innan. Då var det bättre förra året, i femman. Då läste vi en stund varje morgon.

Ibland har de också högläsning i klassen, men det är inte så njutbart eftersom många elever läser tyst och väldigt långsamt. De som är vana läsare ligger flera sidor före. Böckerna får inte heller vara för svåra. David prövade på för ett tag sedan att läsa en science-fiction-bok, men

gav upp efter ett tag. Det var alldeles för många personer att hålla reda på. Alla böcker fångar inte heller ens intresse. Eva-Maria gav upp när hon läste andra boken i Sagan om ringen, och Maria Gripes Tordyveln flyger i skymningen tyckte hon var alldeles för tråkig.

Gustaf däremot, är allätare av böcker, han gillar det mesta. Även om han aldrig tog sig igenom James Bond-böckerna, de var för dåligt översatta.

PLÖTSLIGT KÄNDE JAG IGEN MIG

Torbjörn Luotomäki går i åttan i Södervärnsskolan i Visby. För några månader sedan läste han en hel bok för första gången, och en värld öppnade sig.

– Hela klassen skulle läsa en och samma bok, *The outsiders* av Susan E Hinpan, berättar han. Och fast jag alltid haft svårt för att läsa och skriva så var boken så bra att jag tog mig igenom den. Nu har jag också läst de fyra-fem andra böcker som finns på svenska av samma författare.

The outsiders beskriver ett ungdomsgäng och ett liv bland ungdomar som kommit i kläm. Det var en verklig-

het som han kände igen, precis så var det i hans förra skola i Oskarshamn. Stökigt och bråkigt, knivslagsmål och mobbning.

Genom att läsa de här böckerna har Torbjörn övat upp sitt läsande, något som påverkat också de andra ämnena i skolan.

– Det går bättre över huvudtaget i skolan, jag har bättre självförtroende och känner mig lite klokare.

När andra i hans närhet strular och bråkar försöker han tala med dom och berätta vad han själv varit med om. Det känns skönt det också.

Vad ska du göra nu, när du läst alla böcker i den här serien?

– Jag kan fråga en lärare eller gå till biblioteket för att få tips på andra böcker som handlar om liknande saker, säger Torbjörn. Men hittar jag inget bra då börjar jag om på samma böcker igen.

Biblioteket gillar han, han har varit där flera gånger.

– När man kommer in där får man lust att hitta någon bok som man gillar. Och personalen är där för att hjälpa mig och andra. Det är bra. ■

”För mig har böckerna mer än en dimension”

BÖCKER ÄR STARKA PERSONLIGA MÖTEN

– Den svenska skolan gav mig inte bara kunskap om språket och böckerna, jag fick också genom språket tillträde till det svenska samhället. Det säger Rose Lagercrantz, författare som skriver både för barn, ungdomar och vuxna.

Som enda barn till föräldrar som överlevt nazisternas härjningar i Europa lärde hon sig att tala svenska på gatan, i samvaron med lekkamraterna. Men det skrivna språket, lusten att läsa och tillgång till böckernas värld fick hon i folkskolan.

– Jag hade en lärare som nog var långt före sin tid, berättar hon. Hon visade oss på böckernas magi och gjorde oss till trogna besökare på biblioteket.

Att läraren gjorde ett gott verk framgår kanske bäst av det faktum att två av klassens elever blev författare.

– För mig har böckerna mer än en dimension. Först och främst språkligt. Det är i språket lever, det är där vi har vår identitet. Språket använder vi inte bara hela vårt vakna liv utan även när vi drömmer.

Men läsningen ger också kraft och mod. Om man vågar ge sig hän på nåd och onåd.

– En bra författare lägger ner all sin kraft i skrivandet.

Läsaren å sin sida lägger också ner mod och kraft. Så möts de i texten. Böcker är starka personliga möten, säger Rose Lagercrantz.

Personerna i barnböcker är ofta optimistiska och barnen suveräna och självständiga. Det är bra, menar hon, det behöver barn få veta att man kan vara.

Rose Lagercrantz är ofta ute i skolor och på bibliotek och träffar många barn och ungdomar. Hon tycker att det är lätt att se vilka barn som har tillgång till böcker och vilka som inte har det. Det märks på elevernas sätt att tala, på deras sätt att hantera språket. Inget är så klassåtskiljande som språket.

Eftersom inte alla föräldrar kan förmedla en lust till böcker och läsande och eftersom barn inte kan välja sina föräldrar är det skolans ansvar att barnen hittar fram till läslusten, menar Rose Lagercrantz.

– Det finns bara en väg som leder till lust att läsa: Sätt läsning av skönlitteratur och besök på bibliotek på schemat. Bygg ut skolbiblioteken och befolka dem med bibliotekarier som på ett lustfyllt och engagerat sätt kan ge tips om böcker. Böcker som lockar och förtrollar, som lever och leder en vidare till nästa bok och nästa och nästa. ■

TIO MINUTER OM DAGEN KAN GÖRA (NÄSTAN) UNDERVERK

Tio-femton minuter varje morgon. Det är vad eleverna på de fordons- och processtekniska programmen på Birger Sjöbergsgymnasiet i Vänersborg ägnar åt organiserat bokläsande. Minutrar som förändrat både elevernas läsvanor och klimatet i klassen.

Sedan hösten 1990 börjar alla elever på de två linjerna skoldagen med att läsa en fritt vald roman, lånad på skolans bibliotek. Även den lärare som för tillfället har klassen läser en bok.

– Det är lätt att svenska som ämne behandlas lite styvmoderligt av eleverna på de yrkesförberedande programmen, som ofta är skoltrötta, berättar *Ingela Rådmark*, en av de två lärare som undervisar dessa elever i svenska.

Tidigare läste eleverna en timme i veckan. Men dessa timmar låg ofta sist på skoldagen, eleverna var trötta och hann ofta glömma vad de läst mellan gångerna.

– Tio minuter är inte mycket för bokslukaren, men ändå något. Och för den som är ovan eller ovillig är det stimulerande att se att man klarar att läsa en stund varje dag.

Att ta just den första stunden på morgonen var också

ett lyckat val. Den lugna stunden bidrar till att samla klassen, och den som kommer för sent kan slinka in och sätta sig med sin bok utan att störa nämnvärt mycket.

Lässtunden på morgonen ger eleverna inte bara lästräning utan också ett större ordförråd, bättre textförståelse och allmänbildning. Dessutom har den en positiv effekt på den övriga undervisningen. *Jan-Olof Bard* är yrkeslärare på industriprogrammet och mycket nöjd med förändringen.

– Bokprojektet började ungefär samtidigt som vi förändrade vårt sätt att arbeta, berättar han. Vi lärare lämnade helt enkelt katedern och arbetar i stället mer individuellt. Varje elev har en egen arbetsordning med skriftliga anvisningar, något som kräver mycket mer av elevernas läsförmåga och läsförståelse än tidigare. Utan morgonläsningen hade det kanske varit svårare att genomföra den här förändringen.

Michael Atobrhan är 21 år och gick ut processtekniskt program för ett par år sedan. Innan har började i gymnasiet var han inte särskilt förtjust i att läsa böcker, vare sig på svenska eller tigrinja, som är hans modersmål. I

”Att ta just den första stunden på morgonen var också ett lyckat val”

Eritrea, som han lämnade för sex år sedan, hade han för övrigt inte tillgång till annat än läxböckerna.

– I början tyckte jag att morgnarna var tråkiga, men så småningom kom jag in i läsningen och började gilla det, säger han. Den första bok jag lånade hette Möte i Afrika och var skriven på lättläst. Sedan lånade jag flera böcker om Eritrea, böcker om krig men också ungdomsböcker och romaner.

– Det var inte alltid som jag förstod allt som jag läste, men då slog jag upp orden i lexikon eller frågade läraren.

Nu går Michael på KomVux för att läsa mer svenska, engelska och matematik. Läser böcker gör han fortfarande och kommer att fortsätta med.

Maria Karlsson har också gått processtekniskt program och jobbar numera på Volvo i Uddevalla. Hon är 20 år.

– Det var de där morgonstunderna i skolan som fick mig intresserad av att läsa böcker, berättar hon. Innan dess hade jag bara läst någon enstaka bok, men sedan dess har det blivit mer och mer.

– När jag väl började läsa böcker från biblioteket fick jag också lättare med de andra ämnena i skolan, säger Maria. Dels gick läsningen bättre, dels förstod jag mer vad som stod där.

Första boken handlade om Hitler och nazismen i Tyskland. Den boken var så fascinerande att hon läste var stund hon kom åt. Senare blev det deckare och thrillers. Maria har för det mesta alltid en bok på gång. Och helst ska den vara spännande för att hon ska tycka att den är riktigt bra. ■

DET GÅR INTE ATT GÅ FÖRBI SPRÅKET OCH BÖCKERNA

För Janina Pieniowska är böckerna själva grundstenen i lärandet. I böckerna finns språket och utan språket som nyckel kan man inte öppna dörrarna till några andra ämnen i skolan.

Janina är lärare i grundskolans lägre klasser och har i år ansvar för 24 6-åringar i Johannes skola i Stockholm. Under många år arbetade hon som lärare och lärarbibliotekarie i en liten skola i Nacka. Böckerna har varit hennes trogna följeslagare under hela lärartiden.

– En lärare som ska undervisa i svenska måste gilla att läsa själv, säger Janina. Det går nämligen inte att lura barn och låtsas att man tycker om böcker om man inte gör det.

I Janinas klassrum finns det alltid ett klassbibliotek med böcker som passar både elevernas ålder och svårighetsgrad. Det är böcker som Janina själv har läst och bildat sig en uppfattning om.

– Annars kan jag ju inte tala om böckerna på ett sant och övertygande sätt, säger hon. Böckerna i klassrummet presenterar jag för eleverna. Det ger dem en möjlighet att välja utifrån innehållet och inte bara omslaget.

Det här läsåret blir det mycket högläsning i klassen, minst en gång varje dag. Alla kan ju inte läsa än och ska inte heller lära sig det. Ibland läser Janina ur en så kallad Big Book, en jättestor bok där barnen kan följa med och se hur orden ser ut.

– Vi jobbar också mycket med rim och ramsor, klappar rytmen till barnens namn eller till olika ord, berättar Janina. Rytmen betyder mycket för språkutvecklingen.

På tisdagarna går hela klassen gemensamt till skolans bibliotek där varje barn får låna med sig en bok.

Planeringen inför år 1 är redan i full gång. Janina och läraren i skolans parallellklass har just bestämt att de inte ska använda sig av några läseböcker, utan helt förlita sig på material ur barnböcker eller andra texter.

Urvalet av böcker i klassbiblioteket och för högläsning förändras naturligtvis från årskurs till årskurs. Högläsningen finns med ända upp till och med år 6. I fyran, femman och sexan brukar Janina välja böcker utifrån ett visst tema: nordiska författare i fyran, klassiker i femman och böcker kring flykt och uppbrott i sexan.

– Många av våra elever byter både skola och kamrater

”Vi jobbar också mycket med rim och ramsor”

när de börjar i sjuan, säger Janina. Det skapar lätt en viss oro i klassen. Då är böckerna bra att ta till.

Men Janina vill inte att eleverna ska läsa böcker utan att också diskutera dem. Därför får eleverna ofta inför klassen redogöra för en bok de läst. Då visar det sig om de inte bara läst boken utan också förstått vad de läst. Ibland får eleverna också i läxa att läsa högt hemma för sina föräldrar.

– Genom att läsa böcker tränar eleverna inte bara att läsa och förstå, de känner igen sig själva och sina tankar och lär därmed också känna sig själva, menar Janina. De är inte längre ensamma i världen med sina tankar.

Ibland jobbar Janina med skönlitterära texter för att utveckla elevernas eget skrivande. Eleverna får läsa början på en text och sedan själva bestämma hur historien ska fortsätta. Eller så får de beskriva en text de läst eller lyssnat på men ur en annan persons eller ett djurs perspektiv.

– Ytterst få barn kan skriva bra av sig själva, säger Janina. Vi lärare måste hjälpa dem med inspiration till ämnen, berätta om hur en text kan byggas upp och visa exempel på olika sorters texter.

Läsning är bra för alla, bara man lägger läsandet på en nivå som passar var och en. Den som har lite svårare för sig kanske väljer att läsa serieböcker, d v s böcker där huvudpersoner och miljö är samma från bok till bok, till exempel Fem-böckerna eller Bert-böckerna. Den som inte har svenska som modersmål börjar med böcker på lättläst, medan den som läst redan i förskolan kan läsa mer avancerade böcker.

– Men det går inte att gå förbi språket och böckerna. Utan att kunna hantera det skrivna språket kommer man ingenstans i dag. För det finns inte ett enda yrke där du inte behöver vara din egen kung över bokstäverna. ■

ALLA BLIVANDE LÄRARE HAR GLÄDJE AV ATT JOBBA MED SKÖNLITTERATUR

Om blivande lärare och förskollärare får möta skönlitteratur under sin utbildning, om de själva som studenter prövar olika sätt att använda sig av böckernas möjligheter, kommer de troligen också i sitt yrkesliv att använda böcker.

Det säger *Fia Anderson*, lärare i svenska på Lärarhögskolan i Stockholm. Bland hennes studenter finns både blivande 1–7 och 4–9-lärare, blivande förskollärare och specialpedagoger. En del av sin tid ägnar hon också åt uppdragsutbildning av redan verksamma förskollärare och lärare.

– Numera är det helt legitimt och önskvärt att även förskollärare i sitt arbete stimulerar barn till läsning, säger *Fia Anderson*. Tidigare fanns det en rädsla hos många förskollärare att ”göra fel”. Men det finns inget fel sätt att lära sig läsa och skriva.

Utbildningen till lärare och förskollärare är mycket mer variationsrik nu än tidigare. Det innebär inte bara att kurserna i utbildningen kan variera mellan olika lärarhögskolor, det finns skillnader även inom en och samma högskola. Alla blivande förskollärare och lärare år 1–7, samt blivande svensklärare år 4–9 läser dock kurser om

barn- och ungdomslitteratur. Övriga studenter kan ha ämnet som valbar kurs.

– Jag tror att det vore en stor fördel om alla blivande lärare får insikter i att använda skönlitteratur i sin undervisning. För har man aldrig prövat på detta under sin egen utbildningstid är det inte heller troligt att man gör det som färdig lärare.

– Det är en verklig utmaning för oss lärarutbildare att inspirera studenterna till att själva känna lust till läsning, menar *Fia Anderson*. En väg till detta är att lägga in skönlitteratur i samtliga kurser.

I sin undervisning på Lärarhögskolan arbetar *Fia Anderson* ofta med att i skönlitteraturen hitta olika teman med aktuell återspeglning. Diskussioner kring dessa böcker kan förutom läsupplevelsen ibland också ge kraft och mod att våga agera eller stå på sig i det verkliga livet.

Att använda samtalet som metod i undervisningen tycker hon är mycket viktigt.

– Högläsning kan man använda i alla åldrar för att stimulera läsupplevelser och eget läsande. Att dessutom samtala kring böcker som eleverna läser ger fart åt det

”Det är en verklig utmaning för oss att inspirera studenterna till att själva känna lust till läsning”

egna tänkandet och skrivandet. Man lär sig att lyssna, fundera och reflektera. För inte heller kring läsupplevelser finns rätt eller fel.

Ett sätt annat som Fia Anderson tror är värt att pröva är korta stunder av lärarledd diskussion i små grupper. Att läraren fungerar som igångsättare och stöd för en liten grupp i taget. Det viktiga i boksamtalen är ju att få möjlighet att jämföra sina egna inre bilder av det lästa med andras bilder.

– Genom att läsa och samtala om böcker rustar man sig för livet på ett annat sätt än genom tv-spel och datorspel

Ett nära samarbete mellan lärare och skolbibliotekarie eller folkbibliotekarie inspirerar både lärare och elever, menar Fia Anderson. Fördelen med ett sådant samarbete

är bland annat att man får tips om nyutkommen litteratur. För visst har de flesta lärare egna läsupplevelser att berätta om, men eleverna har också ett behov av att läsa böcker som utspelar sig i vår egen tid, här och nu. Och så vill Fia gärna att boktipsen förmedlas muntligt.

– En bok som rekommenderats av en person som läst den, har mycket större chans att fånga elevernas intresse. Kanske kan man få besök av en bibliotekarie i klassen, eller få lästips i samband med besök i biblioteket.

Det gäller att använda alla tillgängliga medel i kampen om ungdomarnas tid.

– Frågan är om ungdomarna ska börja med Hamlet och sluta i såporna eller börja med såporna för att gå över till Hamlet. ■

ÖGONBLICKSBILDER FRÅN LÄS- OCH SKRIVPROCESSEN I UNDERVISNINGEN

Författaren Max Lundgren var en av Skolverkets inspektörer i temat Läs- och skrivprocessen i undervisningen. Här är några citat från den rapport han skrev efter uppdraget.

THESEUS PÅ VÄG HEM TILL ATEN

En dubbellektion i svenska år 5: Muntliga redogörelser, skrivning, läsning, diskussioner, reflektioner samt en ”dold” och lustfylld lektion i historia och geografi. Läraren, påminner eleverna om vad de senast fick höra henne läsa högt om; berättelsen om Theseus äventyr på väg hem till Aten. Kommer ni ihåg vad som hände?

Eleverna berättar livligt. Alla är med.

– Och nu ska vi göra som vi brukar, säger fröken. Nu ska ni skriva ner vad som händer med Theseus den bit han har kvar till Aten. Ni får själva välja vilka äventyr som helst men jag skriver upp en del namn här på tavlan och något av dem ska ni ta med i er berättelse.

På tavlan skriver läraren Hades, Apollon, Poseidon och några andra grekiska gudanamn på tavlan.

– Slå upp de gudar ni har med i era berättelser så att ni vet vad de är för slags gudar. Och nu är vi i Grekland, så använd

kartan så kan ni lättare lista ut vägen han tog till Aten.

Först kommer en mängd ivriga frågor. Läraren svarar hela tiden: Ni gör som vanligt, ni bestämmer själva vad som händer.

Det har gått tio minuter. Eleverna sätter igång. Det blir mycket tyst i klassen. Musik, fröken, säger någon. Läraren sätter på musik av Mozart som bakgrundskuliss. Och plötsligt arbetar alla. Slår i kartboken. Kliar sig i håret. Blickar frånvarande ut i intet, in i sig själva och ser bilder komma tågande i hjärnan och formulerar sen Theseus öden och äventyr. Läraren går omkring och hjälper till när någon ber henne. Det är lugnt och stilla och Mozart droppar ner sina toner; skrivandets och kreativitetens andakt råder i salen. Detta pågår i nästan 50 minuter!

En elev är klar. Läraren läser igenom och rättar, uppmuntrar hela tiden. Andra elever som är klara rättas av sina kompisar, då och då utbryter lågmälda diskussioner.

Här finns en mening med vad ungarna gör, här finns delaktighet, respons, kommunikation mellan eleverna och mellan läraren och eleverna på ett naturligt och enkelt sätt. Tala-lyssna-läsa-skriva.

När jag frågar tre av mig utvalda elever om hur den bästa

”Eleverna läser faktiskt skönlitteratur, några i alla fall”

tänkbara svensklektion skulle se ut så svarar de alla tre: Den har vi redan.

Den tredje lektionen i år 5 var matematik. Även här fanns läs- och processen. Läraren ville inte ha enbart svaren, hon ville veta hur eleven hade tänkt för att komma fram till den rätta lösningen. Inte helt lätt men det fungerade.

Alltså: Muntlig framställning på matte-lektionen. Diskussioner även här. Förklaringar. Kommunikation. Respons. Elever hjälper varandra, förklarar och rättar.

Noretskolan, Mora (Grundskolan)

MED MOTIVATION KOMMER MAN LÅNGT

Ur ett samtal med den ansvarige läraren för ishockeygymnasiet:

– Vi tänker nog inte så mycket på läs- och skrivprocessen här. Många av eleverna har svårt att skriva och läsa så att de klarar proven. Deras drivkraft är att de måste plugga, klarar de inte skolan så får de inte fortsätta med hockeyn. Så de är motiverade på så sätt.

– Eleverna läser faktiskt skönlitteratur, några i alla fall. Vi åker ju ofta buss till matcherna och då har jag sett att en del läser böcker, riktiga böcker alltså, men vad de läser, det vet jag inte.

Grabbarna (och några tjejer) får träna under Tommy Sandlins ledning en gång i månaden. Han har skrivit ner de olika momenten för att spara tid. Dessa ska de kunna utantill.

– Jag trodde inte mina öron när även de allra mest läss-

vaga satt och rabblade flera sidors text, och den är inte så lätt. Det är väl det som kallas motivation.

S:t Mikaelskolan, Mora

(Gymnasieskola med bland annat idrottsgymnasium)

BRÅK OCH BASFÄRDIGHETER

I den här klassen i år 2 finns 20 elever, 16 av dem är invandrarbarn eller har invandrarbakgrund. Tre av eleverna kan inte läsa, skriva eller räkna. Ytterligare fem av eleverna kan bara hjälpligt ljuda sig fram till någon enskilda mening, kan inte sägas läsa eller skriva, men talar hygglig svenska.

Första lektion den här dagen handlar om vatten och kretsloppet. Läraren pratar och förklarar. Här finns näst intill ingen dialog eller kommunikation. Ämnet överstiger elevernas fattningsförmåga.

Någon klassrumskultur finns inte. Ungarna rör på sig hela tiden, pratar, leker, kastar saker på varandra. Läraren avbryter gång på gång lektionen. Han är mycket envis och försöker reda ut begreppen: vem har gjort vad och varför. Här uppstår plötsligt en process, språket används på ett relevant sätt. Eleverna tvingas (och vill ibland) delta i diskussionen, argumentera för och emot, kritisera och ha åsikter.

De som bråkar mest är de tre som inte kan läsa och skriva. De måste synas på något sätt, måste vara delaktiga. Och då blir det genom provokationer och våldshandlingar, stölder och liknande.

”Eleverna har åsikter, kritiserar och försvarar”

En möjlig slutsats: De som inte har basfärdigheterna (läsa, skriva räkna) präglar på ett destruktivt sätt klassen i övrigt, en självklarhet, men ändå ser man exempel på detta på alltför många skolor utan att man i tid sätter in åtgärder.

*Krokbäcksskolan, Malmö
(Grundskola inklusive öppen förskola och förskoleklass)*

HÖGLÄSNING

Högläsning i en tvåa, fröken läser. Total tystnad, alla tycks leva sig in i barnboken. När fröken slutar läsa kommer ett tjut av besvikelse. Vi vill höra mer! (det ville jag också.)

*Bergkarlås skola, Mora
(Liten grundskola med sexårsverksamhet)*

LÄSTRÄNING MED SÄRSKOLANS ELEVER

Ur samtal med två personer som arbetar i särskolan. Man talar om lästräning, om hur de försökt olika pedagogiska

metoder, men inte lyckats särskilt väl. Men eleverna sjunger gärna. Därför har man med hjälp av kända melodier lyckats få eleverna att identifiera vissa stavelser i ord.

– Långsamt har det vuxit fram en föreställning hos eleverna att det finns symboler som visar vad det är de ser och upplever. De ”ser” för första gången orden.

Utmelands skola (Särskola och grundskola)

LÄSLÄXA FÖR MAMMA ELLER PAPPA

Denna klass i år 5 är stor, 52 elever. Var 14:e dag går hela klassen till kommunbiblioteket och får tips om böcker. Varje elev tar hem sin (mestadels skönlitterära) bok och får i ”läsläxa” att läsa minst tjugo sidor i veckan högt för någon av föräldrarna, som ska sätta en kråka att hon/han verkligen lyssnat till barnets uppläsning. Sedan kontrollerar läraren detta genom att mycket kort förhöra eleven om bokens innehåll.

Norrevångskolan, Eslöv (Grundskola)

PEST OCH KÄRLEK

Lektion i svenska för elever på Hotell, och restaurangprogrammet, år 2. Bra, pedagogiskt upplägg. Läraren frågar en då och då något stökig klass vad de skulle göra om de plötsligt upptäckte att människor runt omkring dem dör eller är döende i pesten.

Stor och intressant diskussion som så småningom leder fram till Boccacios Decamerone (kärlek som tema eleverna själv valt för denna termin). Eleverna får själva läsa en novell, Masetto och nunnorna. Och det är tyst! Mycket tyst.

Därefter följer en allmän diskussion om historien är trovärdig även i vår tid, vilken kvinnosyn som kommer idag, hur kärleken (erotiken) skildras i berättelsen jämfört med text i Saphos dikter.

De flesta är engagerade. Här finns kommunikation, respons, relevans till vår egen tid, delaktighet.

Skickligt om än lite fyrkantigt. Men läs- och skrivprocessen används här på ett bra sätt som utvecklar ämnet under knappa 40 minuter.

*Värnhemsskolan, Malmö
(Gymnasieskola med yrkesförberedande program)*

OTROHET OCH FUNDAMENTALISM

Historielektion, estetiska programmet, år 5. Lektionen handlar om det svenska 1600-talets syn på otrohet. Egentligen ska detta vara ett läxförhör, men lektionen växer ut till ett resonemang mellan lärare och elever, bland annat om Luthersk fundamentalism och bor i en segregerad stad. Fundamentalism är, har de lärt sig, något främmande och farligt. Och ändå har Sverige en gång varit fundamentalistiskt. Hur är det möjligt?

Eleverna har åsikter, kritiserar och försvarar.

*Värnhemsskolan, Malmö
(Gymnasieskola med yrkesförberedande program)*

HÄFTIGT

Ur samtal med rektor:

– Alla våra elever har tv med minst 20 kanaler. Där sitter de och knappar och knappar tills något häftigt program dyker upp. Men så fort det blir trist knappar de vidare. Ungefär på samma sätt är det med böcker och det mesta de gör, är det inte häftigt direkt så lägger de av.

Vårboskolan, Burlöv (Grundskola år 7–9)

VANAN ATT BESÖKA BIBLIOTEK BÖR VARA EN NATURLIG DEL AV LIVET

På Södervärnsskolan i Visby är skolbiblioteket öppet varje dag mellan 8 och 16, facksalen är utrustad med uppslagsverk, tidskrifter, telefon och datorer för eleverna. Denna satsning som inleddes för ungefär tio år sedan har medfört att utlåningen av skönlitteratur har ökat till det tredubbla. För att komma till facksalen måste nämligen eleverna passera rummet där skönlitteraturen står.

De tre rummen som biblioteket är inrymt i är utrustade med alla slags informationskällor: faktaböcker, uppslagsverk, tidskrifter och pärmar med aktuella tidningsklipp. Där finns också datorer, telefon och naturligtvis material för eleverna att producera egna arbeten.

– Att ha tillgång till ett bibliotek på skolan som alltid är öppet betyder oerhört mycket för eleverna, säger *Maria Berglund*, lärarbibliotekarie på Södervärnsskolan. Vårt skolbibliotek har fått eleverna att känna sig säkra i den miljön. De vet hur man hittar och vilka möjligheter som finns här. Att använda biblioteket och se det som en resurs blir en självklarhet för dem och en vana inför vuxenlivet.

– För många elever kan skolbiblioteket vara det enda bibliotek de möter under sin uppväxt. Därför är det vår uppgift att låta biblioteksbesöken bli en angenäm vana som eleverna ogärna avstår från. Det är nämligen mycket svårare att börja läsa böcker och använda sig av biblioteket om man inte gjort det under sin skoltid.

Att det ska vara lugnt och trivsamt i biblioteket är väl självklart, men *Maria* vill samtidigt att det alltid ska hända något, miljön får inte vara likadan vecka efter vecka.

– Det är viktigt att vi hänger med och tar upp aktuella ämnen i form av utställningar och boktips, säger hon. Det kan vara något man hört om på nyheterna eller en film som går på biograferna.

Maria Berglund arbetar halvtid i biblioteket, den andra halvtiden är hon lärare i svenska för elever i år 6–9. Men hon går inte ut i klasserna för att informera om aktuella böcker, alla använder ju skolbiblioteket som en del i undervisningen.

– Eleverna ser biblioteket som en resurs. När vi tvingas att ha stängt, till exempel på grund av personalbrist,

”Eleverna ser biblioteket som en resurs. När vi tvingas att ha stängt, blir det kris”

blir det kris. Egentligen kan jag inte förstå hur man i andra skolor tycker sig kunna jobba enligt läroplanen utan att ha ett skolbibliotek som fungerar som vårt.

Hela personalen är engagerad i skolbiblioteket och flera lärare i olika ämnen är på sin fritid med i en läse-cirkel. Där läser man ungdomsböcker och diskuterar en gång per läsår de böcker som ingått i cirkeln.

– Och så uppmuntrar jag förstås andra lärare i svenska att gå på de bokpresentationer som Bibliotekstjänst har två gånger varje läsår.

Maria hinner inte heller läsa alla nyinkomna ung-

domsböcker, men hon samtalar mycket med eleverna och vet vilka böcker som uppskattas.

Någon gång om året tar Maria med sig sina elever till länsbiblioteket. När bibliotekarien där presenterar ungdomsböcker för eleverna blir många sugna på att låna just dessa böcker.

– Det är ju den personliga rekommendationen från någon som läst en bok eller hört om den som är den starkaste impulsen för att låna en viss bok, säger Maria. Även om ett spännande eller suggestivt omslag också kan fungera som bete på kroken. ■

”DEAR – Drop Everything And Read”

Aidan Chamber

Den som vill ha tips om skönlitteratur för barn och ungdomar kan alltid vända dig till närmaste bibliotek. Där finns personal med intresse för och kunskap om böcker.

Man kan också hitta litteraturtips i böcker och broschyrer för olika åldrar och om olika genrer. Exempel på foldrar är Bibliotekstjänsts Tala med barnen om..., För slukaråldern och Läsgodis för dig mellan 6 och 16. Exempel på kommenterade bibliografier som tar upp skönlitteratur är Tusentipset, Pärlor på svenska, Öppna en ny bokvärld, Resan genom historien och Klassiker för dig.

Litteraturpedagogiska tips finns bland annat i Aidan Chambers *Böcker omkring oss* som handlar om läsmiljön och *Böcker inom oss* som beskriver boksamtalets möjligheter. *Bildglädje och läslust* av Susanna Ekström och Britt Isaksson om böcker i förskolan och *Läsglädje i skolan* av Helen Amborn och Jan Hansson om litteraturundervisning för slukarålderns barn är andra exempel på möjliga inspirationskällor, liksom *Läsa för livet* av Birgitta Bommarco m fl som handlar om svenskundervisning på högstadiet.

På Internet finns information om läsning på bland annat följande hemsidor:

Kulturfonstret

Ett samarbete mellan Skolverket och Kulturrådet.

www.skolverket.se/skolnet/kulturfonstret

Nätverk för kunskap

Ett samverkansprojekt mellan länsbibliotek, forskningsbibliotek och kommunbibliotek i Västsverige. Här finns ett antal sidor om barn och böcker.

www.nfk.hb.se

Länsbiblioteket i Örebro

Örebro kommuns kulturförvaltning och länsbiblioteket har sidor för både skolbibliotek och barnbibliotek.

www.orebro.se

Barnens polarbibliotek

Ett projekt initierat av Norrbottens länsbibliotek.

www.barnenspolarbibliotek.com

Glöm inte heller barnkulturtidskrifterna. Här är några exempel på tidskrifter som sätter läslusten i fokus: *Abrakadabra*, *Barn & kultur* (nr 1999:1 är ett temanummer om att främja läsning) samt *Opsis Kalopsis*.

Skolverket

106 20 Stockholm www.skolverket.se